

T.C.
İSTANBUL BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
SİNEMA-TV ANA SANAT DALI
SİNEMA-TV SANAT DALI

**BELGESEL SİNEMADA SESİN YARATICI
KULLANIMINA BİR ÖRNEK: BÜYÜK BERGAMA
SUNAĞI VE CEVDET EREK**
Sanatta Yeterlik Tez Raporu

Tezi Hazırlayan
Deniz CAN TAŞÇI

İstanbul, 2023

T.C.
İSTANBUL BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
SİNEMA-TV ANA SANAT DALI
SİNEMA-TV SANAT DALI

**BELGESEL SİNEMADA SESİN YARATICI
KULLANIMINA BİR ÖRNEK: BÜYÜK BERGAMA
SUNAĞI VE CEVDET EREK**
Sanatta Yeterlik Tez Raporu

Tezi Hazırlayan
Deniz CAN TAŞÇI

1955022003

ORCID ID: 0000-0002-8813-6425

Danışman:
Prof. Dr. Oğuz MAKAL

İstanbul, 2023

YEMİN METNİ

Yeterlik Tezi olarak sunduğum “**Belgesel Sinemada Sesin Yaratıcı Kullanımına Bir Örnek: Büyük Bergama Sunağı ve Cevdet Erek**” başlıklı bu çalışmamın, bilimsel ahlak ve geleneklere uygun şekilde tarafımdan yazıldığını, bu tezdeki bütün bilgileri akademik ve etik kurallar içinde elde ettiğimi, yararlandığım eserlerin tamamının kaynaklarda gösterildiğini ve çalışmamın içinde kullanıldıkları her yerde bunlara atıf yapıldığını, patent ve telif haklarını ihlal edici bir davranışımın olmadığını belirtir ve bunu onurumla doğrularım. 06.06.2023

Deniz CAN TAŞCI

TEZ ONAYI

İstanbul Beykent Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü *Sinema- Tv Sanatta Yeterlik* programı öğrencisi **1955022003** numaralı **Deniz CAN TAŞÇI**'nın hazırladığı “**Belgesel Sinemada Sesin Yaratıcı Kullanımına Bir Örnek: Bergama Sunağı ve Cevdet EREK**” konulu SANATTA YETERLİK TEZİ ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI Lisansüstü Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddesi uyarınca 20.07.2023 günü saat 12:00’de Zoom programı aracılığıyla on-line olarak yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonucunda adayın tezinin **KABUL**’üne **OYBİRLİĞİ**’yle karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ	İMZA
Prof. Dr. Oğ*** MA*** (Danışman) (İstanbul Beykent Üniversitesi)		
Prof. Bü*** VA*** (Üye) (İstanbul Beykent Üniversitesi)		
Doç. Dr. Ce*** AS*** (Üye) (İstanbul Beykent Üniversitesi)		
Prof. Se*** ÇE*** (Üye) (İstanbul Aydın Üniversitesi)		
Prof. Ce*** Ok*** YA*** (Üye) (Maltepe Üniversitesi)		

Adı ve Soyadı: Deniz CAN TAŞÇI
Danışmanı: Prof. Dr. Oğuz MAKAL
Türü ve Tarihi: Sanatta Yeterlik, 2023
Alanı: Sinema-TV
Anahtar Kelimeler: Belgesel Sinema, Ses, Mekân, Gerçeklik, Temsil,
Kültürel Miras

ÖZ

BELGESEL SİNEMADA SESİN YARATICI KULLANIMINA BİR ÖRNEK: BÜYÜK BERGAMA SUNAĞI VE CEVDET EREK

Bu çalışma belgesel sinemada sesin yaratıcı kullanım olanaklarını, çağdaş sanattan ilham alan bir bakış açısıyla incelemeyi hedeflemiştir. Bu çerçevede, belgesel sinemada tarihten günümüze sesin kullanımı ve günümüz sanatında belirli bir örnek özelinde sesin kullanımı arasındaki yaklaşım farkları ele alınmıştır. Araştırma süreci, sinema ve belgesel sinemada ses kullanımının yanı sıra güncel sanat üretimlerinde sesi sanat pratiğinin bir parçası olarak kullanan bir sanatçı olan Cevdet Ereğ'in yaptığı *Bergama Stereo*, *Bergama Stereotipi*, *Bergama Stereo: Bergama* varyasyonları ve Cevdet Ereğ üzerine bir kaynak taramasının ardından, eserin üreticisi konumundaki Cevdet Ereğ ile söyleşiyi içermiştir. Bu çalışma kapsamında, belgesel sinemada sesin gerçeklik algısına olan katkısı, mekân yaratma veya var olan mekân algısını ve izleyici deneyimini pekiştirme özellikleri değerlendirilmiştir. Bu çalışma sonucunda sesin, belgesel sinemada gerçekliğin temsili üzerine bir sorgulama yürütme niteliği ve görüntünün dışında kalan gerçekliğin temsiline katkı sunma kabiliyeti olduğu kanaatine varılmıştır. Yapılan çalışma, gerçeklik kavramının her ne kadar objektiflik iddiası içerse de belgesel sinemanın doğasında yer alan temsil etme niteliğinden ötürü, sınırlı bir gerçeklik sunabileceğini ve sübjektif bakış açısını/açıları da içerdiğini ortaya koymuştur. Belgesel sinemada gerçeği temsil etmeye yaklaşmanın, ancak bu gerçekliğin sübjektif bakış açısı/açıları aracılığıyla verildiğinin kabul edilmesiyle mümkün olabileceği kanaatine varılmıştır.

Name and Surname: Deniz CAN TAŞCI
Advisor: Prof. Dr. Oğuz MAKAL
Type and Date: Proficiency in Art, 2023
Field: Cinema-TV
Anahtar Kelimeler: Documentary Cinema, Sound, Space, Reality,
Representation, Cultural Heritage

ABSTRACT

AN EXAMPLE TO THE CREATIVE USE OF SOUND IN DOCUMENTARY FILM: THE PERGAMON ALTAR AND CEVDET EREK

This work aimed to investigate the innovative use of sound in documentary filmmaking with a perspective inspired by contemporary art. Within this framework, differences in the approach between documentary cinema throughout its history and the use of sound via a specific contemporary work of art is investigated. The research process included literature review on the use of sound in cinema, documentary film and variations *Bergama Stereo*, *Bergama Stereotype*, *Bergama Stereo: Bergama* by Cevdet Erek, an artist who uses sound frequently in his artistic practice and his creations, in addition to an interview with Cevdet Erek. Within the scope of this work, sound in documentary cinema; its contribution to perception of reality, creation of space or its ability to enhance the perception of pre-existing space or spectating experience are evaluated. As a result of this research, it is believed that sound in documentary cinema can question the representation of reality and contribute to the representation of reality which is left outside the realm of images. This research revealed, even though reality as a concept claims objectivity, due to the representational function engrained in the nature of documentary cinema, can offer a limited reality and involves subjective perspective/s. It's concluded that, getting close to representing reality in documentary cinema, can only be possible by admitting that such reality is presented through subjective perspective/s.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖZ

ABSTRACT

TABLOLAR LİSTESİ	iii
FOTOĞRAFLAR LİSTESİ.....	iv
SÖZLÜK.....	v
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SİNEMADA SES

1. SESLİ SİNEMA VE SESLİ BELGESEL SİNEMANIN DOĞUŞU	3
2. BELGESEL SİNEMADA SES	7

İKİNCİ BÖLÜM

CEVDET EREK VE BERGAMA STEREO

1. GEÇMİŞ YAPITLAR	8
2. BERGAMA STEREO	9

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

FİLMİN YAPIMI

1. İLK ADIM	11
2. GENEL BAKIŞ	14
2.1. Sinopsis	15
2.2. Senaryo (Metin-Görüntüler)	17
2.3. Mekan	21
2.3.1. Hamburger Bahnhof – Nationalgalerie der Gegenwart	21
2.3.2. Arter	22
2.3.3. Bergama Antik Kenti	22
2.4. Röportaj	24
2.4.1. Cevdet Erek.....	24
2.4.2. Ses ve Müzik Tasarımı Yaptığı Filmler	25
2.4.3. Röportaj Soruları.....	25
2.5. Yapım Ekibi	28

2.6. Ekipman	29
2.7. Bütçe	30
2.8. Yapım Sonrası.....	31
2.8.1. Kurgu	31
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	33
KAYNAKÇA.....	35

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. Kamera ve Ses Malzemeleri	29
Tablo 2. Bütçe	30

FOTOĞRAFLAR LİSTESİ

Fotoğraf 1. Hamburger Bahnhof – Nationalgalerie der Gegenwart	21
Fotoğraf 2. Enstelasyon	22
Fotoğraf 3. Bergama Antik Kentte Enstelasyon	22
Fotoğraf 4. Cevdet Erek İle Görüşme	24

SÖZLÜK

Belgesel: Belge özelliği, niteliği taşıyan film ya da televizyon izlencesi.

Enstelasyon : Geleneksel sanat eserlerinden farklı olarak mekan ile birlikte ve mekanı kullanarak yapılan bir sanat türüdür. İzleyici ya da ziyaretçi katılımı bu sanat türünde ön plandadır.

Stereo : Sesin eşzamanlı olarak 2 kanallı kaydı veya bir çift hoparlör yardımıyla tekrar üretilmesi anlamına gelir.

GİRİŞ

Bu çalışma, sinema kültürüne yabancı olmayan bir araştırmacının belgesel film yapma sürecinde bu alanda biçimsel ve içerik anlamında karşısına çıkan sorulara yanıt arama faaliyeti olarak nitelenebilir.

Bu bağlamda, seçilmiş olan “Sesin Yaratıcı Kullanımına Bir Örnek: Büyük Bergama Sunağı Ve Cevdet Ereğ” belgesel tez filmi çalışmanın temel konusu olmuştur. Ses Mühendisliği ve Tasarımı yüksek lisansı ile Müzik doktorasını tamamlayan ve yakın dönem kişisel sergileri arasında “Bergama Stereo” (Berlin Hamburger Bahnhof Müzesi, 2019) bulunan Cevdet Ereğ ile yapılan ilk görüşmede, gerçeğin temsili ve bu temsilin etik yönleri konusu da öne çıkmış, üzerinde araştırılmaya başlanmıştır.

Filme dahil olan röportaj ve İstanbul’da Arter’de gerçekleşen *Bergama Stereotip* sergisine ilişkin yayımlanan aynı isimli kitap aracılığıyla, gerçekten merak uyandıran bu yapıtta sesin nasıl kullanıldığı üzerine bilgiler edinilmiştir.

Çalışmanın çıkış noktasını, sinemada ve belgesel filmlerde sesin kullanımı oluşturmaktadır. Sesli filmler sinemada önce Amerika’da 1920’li yılların sonunda yapılmaya başlamış, hızla diğer ülkelerde, hatta Türkiye’de Muhsin Ertuğrul’un ve dönemin film şirketi İpek Film’in kurduğu stüdyo ile örnekleri çoğalmıştır. Sesin, sinemanın temel unsurlarından biri olması, teknik olarak gelişimi, bugün sahip olduğu yer ve sinemaya kazandırdığı nitelikler, örneğin Akademi ödüllerinde En İyi Ses Efekt, Ses Efekt Kurgusu ve Ses Kurgusu gibi ödüllerin de verilmeye başlaması çalışmanın boyutunu geliştirmiştir.

Sinemada ve belgesel filmlerde sesin kullanımı birincil ve ikincil kaynakların taranmasını, film örneklerinin görülmesini zorunlu hale getirmiştir.

Gerçekliğin temsili, belgesel sinemanın temel iddialarından ve yönetmenin kendi bakışını, gerçekliği algılayışını savunduğu bir olaydır.

Belgesel Sinemada Sesin Yaratıcı Kullanımına Bir Örnek: Büyük Bergama Sunağı ve Cevdet Ereğ belgeselinde kullanılan ses ve ses efektleri de gerek Ereğ'in gerekse izleyenlerin algısıyla ilgilidir.

Belgeselde Ereğ ile yapılan konuşmaların aracılığıyla yapılan görsel kurguda kullanılan sesler *Bergama Stereo*'nun özelliğidir. Belgesel filmin raporunda bu konu açıklanmaya çalışılmıştır.

Bu çalışma kapsamında, gerçekliğin yönetmen tarafından algılanışı ve sunumu, Ereğ ile yapılan konuşmalar yer almaktadır.

Belgeselin hazırlık sürecinde anlatı-gerçeklik ilişkilerinin esini, yönetmenliğini Luis Buñuel'in yaptığı *Las Hurdes: Tierra Sin Pan* (Ekmeksiz Toprak), 1933 filmi olmuştur. Buñuel bu filmini, 1932 yılında Marcel Griaule tarafından davet edildiği Dakar-Djibouti araştırma seyahatinin filmini çekme teklifini reddettikten sonra, İspanya'nın çorak ve fakir bölgesi Las Hurdes'te çekecektir. Bu filmde imajlara ilişkin bilgide sesin yardımı olmuştur, başka bir gerçeklik algısı yaratmaya çalışılmış, dış ses gerçeğin yorumuna katılmıştır.

Tez belgesel filmimde *Bergama Stereo*'nun yolculuğunun birinci elden tanık olduğum sergilemeleri üç ana bölümde incelenmektedir.

Bergama Stereo'nun yolculuğu Almanya'nın Bochum kentinde başlasa da *Belgesel Sinemada Sesin Yaratıcı Kullanımına Bir Örnek: Büyük Bergama Sunağı ve Cevdet Ereğ* çalışmam Ereğ'i Hamburger Bahnhof'tan itibaren izlemeye başlar ve Bergama'da bu takibi sonlandırır. İlk bakışta film, Cevdet Ereğ'in yapıtının yolculuğunu anlatıyor görünür. Ancak, anlatının alt okumasında belgeselin yapımı anlatılmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

SİNEMADA SES

1. SESLİ SİNEMA VE SESLİ BELGESEL SİNEMANIN DOĞUŞU

Sinemanın doğuşuna ilişkin bilgiler, sinema alanında kitap, makale yazan, araştırma yapan birçok kişi tarafından verilmiştir.

Bu çalışmaların içinde, sesli sinemanın doğuşu, değişim ve gelişimi, yeni ve farklı özelliklerini, ontolojisini, kullanımını bilimsel olarak inceleyen yapıtlar da bulunmaktadır. Eğitimi sinema ve Sanatta Yeterliliğini yine sinema alanında yapmış öğretim üyesi ve araştırmacı Prof. Bülent Vardar'ın "Sinema bir görüntü sanatıdır. Sinemada görüntü kadar ses de aynı derecede önemlidir." (Vardar 2009) görüşünü hatırlayarak, sesin sinemanın sanatsal gelişimindeki rolü ve katkısının öneminin altı çizilmelidir.

Sesin sinema endüstrisine girmesiyle Yedinci Sanat Sinema'nın teknik ve sanatsal gerçekleşen dönüşümü, izleyiciyi sadece görsel değil işitsellik aramasına ve gelişmeleri merak alanına sokmuştur.

The Jazz Singer (1927) filminden başlayarak, Charlie Chaplin, Ayzenştayn gibi yönetmenler açısından geç başlanan sesli filmlerin, Fransa'da René Clair'in uygulamaları ile sanatsal başarısı her ülke ve her yönetmen için paralel olmamış, çeşitli sorunlarla karşılaşmıştır. Örneğin canlı çekim ya da dublaj, müzik ve bu alanda ihtiyaç olan uzmanların azlığı gibi unsurlar sayılabilmektedir.

Sesli sinema için gerçekleştirilen deneylere şöyle bakılabilir: "1877 yılında, Thomas Alva Edison, sesi almakta kullandığı Phonograph'ı (tin foil phonograph) geliştirdi. Edison 1891'de Kinetoscope adını verdiği göstericiyi meydana getirdi [...] Daha sonra Phonograph ve Kinetoscope'un birarada kullanılmasıyla sesi ve görüntüyü birleştiren Kinetophone aracı gerçekleştirilmiştir." (Vardar 2009) Sinemanın en önemli iki unsurunu birleştiren William K. L. Dickson tarafından tasarlanan bu icat,

ona eşlik eden bir filmin ve ardından gelecek bir dizi yeni icadın önünü açmıştır. Bu süreci takip eden, Gramophone, Cinephone, Xivaphone ve Chronophone gibi bir dizi yenilikçi ama görece yetersiz kalan icadın ardından Eugene Laust'un 1906 yılında gerçekleştirdiği başarılı deney, bugün sesli sinemanın ilk üretimi olarak kabul edilen *The Jazz Singer* (1927) filminin ortaya çıkmasına önayak olmuştur.

Bazı araştırmacılar, sesli filmin doğuşuna sebep olan deneylerin izlerini, Alexander Graham Bell'in telefonu icadının tarihi olan 1876 yılına dek, geniş bir perspektifte sürmüştür (İlgaz 2009).

The Jazz Singer (1927) filmiyle taçlanan sürecin başlangıcının izini, 1920li yıllarda kaydedilmiş sesin haber filmleri ve kısa filmlerde kullanımına dek sürdüğünden söz edilmiştir. (Baydar, 2021). Evrim İnci çalışmasında, sesli sinemanın ortaya çıkışını, sessiz sinemanın altın çağı olarak değerlendirir ve 1920li yıllardan başlayarak ele alır. (İnci 2017). Çeşitli araştırmaların ortak çıkarımı şüphesiz 1927 yılında gösterime giren *The Jazz Singer* adlı filmin ilk sesli film olduğudur.

Bir sesli belgesel film olmasa da Türkiye'de çekilen ilk sesli film yönetmenliğini İhsan İpekçi, Muhsin Ertuğrul'un üstlendiği *İstanbul Sokakları'nda* (1931) filmi olmuştur. Bu film aynı zamanda Türk sinemasındaki ilk ortak yapımdır, yapımcı ülkelerin dillerinde konuşmalar bulunmaktadır

Tür sinemasının dışında, bağımsız, sanatsal filmlerde ses kullanımı ayrı bir özellik taşır. Ancak ilk ve öncü filmler müzikleriyle öndedir.

Senkronize müzik kullanan *Don Juan* (1926) sözü edilen bu filmlerin ilkidir. (macksennettstudios.net 2022) *The Jazz Singer* filminin yönetmeni Alan Crosland'ın yönetmenliğini yaptığı *Don Juan*'da diyalog değil, müzik bulunmaktadır. Benzer özellikler taşıyan iki film, *The Better 'Ole* (1926) ve *While London Sleeps* (1926) aynı yıla tarihlenmektedir.

Senkronize müzik ve ses efektlerini içeren filmlerin ardından, diyaloga da yer veren *The Jazz Singer* sonrası, diyalogların da film üretiminin önemli bir parçası haline gelmesiyle birlikte, Broadway oyunları filmleşir, Groot dinamiğın güldürü tipi komediden sanatsal ve zekice ifade edilen bir yöne evrildiğini ifade eder. Diyalog yazma becerilerinden ötürü, yazarların işe alındığına dikkat çekmektedir. (Groot 2018) İster komedi ister dram türünde olsun, karakterleri geliştiren diyalogların anlam ve derinliği, gerçekçiliği, görüntüde yer almayan olayları anlatmak için kullanılması gibi pek çok unsur her zaman filmlerde önemini korumaktadır. Kuşkusuz bu süreçte, teknolojik gelişmelerin, surround sound, Dolby vb. yeniliklerin hem içeriği hem de biçimi etkilediğini ne sürmek mümkündür.

Güncel örneklerden yönetmen Darius Marder’ın kısmen işitme engelli bykannesiyle yaşadıklarından esinlenerek yazdığı senaryoya dayanan, En İyi Film, En İyi Erkek Oyuncu, En İyi Senaryo, En İyi Kurgu ve En İyi Ses dahil olmak üzere altı dalda Oscar’a aday gösterilen *Sound of Metal* (2019), biçim ve içerik arasında uyumu yakalayan filmlerin arasında sayılabilir.

Müzikle uğraşan bir adamın işitme kaybıyla değişen yaşamını konu alan film, karakterin yaşadığı bu yeni deneyimi filmin ses kuşağı aracılığıyla yansıtır. Hatta bu nedenle filmin hikaye ve oyuncu kadar öneminin, diğer büyük yıldıızının ses tasarımı olduğu eleştirmenlerce belirtilir. “Tamamen sessizliğin hakim olmasına izin vermeyerek, manipülatif bir anlatımdan da kaçıyor. Ruben’in işitme kaybı, rutin bir ses kontrolünden önce başlıyor. Bu sesler uaktayken veya su altındayken duyduğumuz boğuk sesleri anımsatıyor. Ruben’i bunun geçici olup olmayışını sorgularken büyük bir korku sarıyor. İşitme engeli yalnızca komple bir sessizlik anlamına gelmiyor. Seslerin derinliği ve kalitesi, kulak çınlaması vızılıtlarına ve sonrasında bozulmalara yol açar.” (<https://www.soylentidergi.com/sessizligin-gurultusu-sound-of-metal>)

Belgesel sinemada ses, kurmaca filmlerden farklı olarak genellikle efektleri dışarıda bırakacak şekilde, doğal sesler, konuşmalar (anlatıya bağlı) ve müzik kullanımıyla görüntüye eşlik etmektedir. Sinema ve ses üzerine araştırmalar yapan

öğretim üyesi Prof. Dr. Mustafa F. Sözen’e göre, “Bir filmde ses evrenini oluşturan unsurlara temel işlevler perspektifinden bakıldığında, konuşmaların bilgi sağlamaya, efektlerin uzam ve mekânın gerçeklik duygusu yaratmaya, müziğin ise anlatımın gerektirdiği ambiyansın yaratılmasına yönelik kullanıldıkları görülmektedir. Bu kullanımda seslerin, görüntüler ile uyumlu olarak eşleştirilmesi sağlanmakta ve böylece de anlatının gerçeklik yanılsamasının güçlenmesi istenmektedir.” (Sözen, 2013) İstisnalar haricinde, belgeselde yer alan diyalogların mümkün olduğunca doğal olması beklenirken, anlatımı sağlayan dış ses metninin önceden yazılmış olması olağan karşılanmaktadır.

2. BELGESEL SİNEMADA SES

Belgesel filmlerde ele alınan konu yönetmenin kamera vasıtasıyla yaptığı seçimle izleyiciye verilmektedir. Önemli olan, bu seçimlerin gerçeği ne derece temsil ettiği.

Temsilin gerçek ile olan ilişkisi üzerine tartışmalar süregelmiştir. “Belgesel filmler, belgelere göre üretilmesine, belgelerin ifade temsilleri olarak kullanılmasına -dünyanın belirli bir görünümü sunmasına- karşın, seyirciye -tanıdık bile olsa- o konunun bilinmeyen gerçek yönlerini yansıtır.” (Sözen, 2017, s. 24) görüşü bu nedenle önemlidir. Sözen’in “dünyanın belirli bir görünümü” tanımıyla kastettiğinin ne olduğu, farklı yönetmenlerce başka şekillerde algılanabilecektir. Bu tanıma yakın bir ifade, Bill Nichols tarafından yayımlanan *Introduction to Documentary* (2017) kitabında yer almaktadır. Nichols, belgesel filmlerin kendine özgü bir ses/ifade bulduğunda geliştiğini, değiştiğini belirtmiştir. Burada kullanılan “kendine özgü” tanımı da kuşkusuz öznellik ile ilgilidir.

Kurgu filmlere göre, sesin kullanımı belgesel sinemanın doğası gereği çeşitli kısıtlamalara uğramıştır. Ancak her kısıtlama, beraberinde bir yaratıcı çözümü ve yeniliği ortaya çıkarabilme potansiyelini de taşımaktadır. Sözen’in de altını çizdiği gibi, belgesel filmi yaparken en önemli unsur “anlatı tonu” olarak gösterilir. “...bu da hakikat ve gerçeklik üzerine yönetmenin bakış açısını içerir. “Yönetmenin tutumu, anlatım biçimi, yaratıcı ses uygulamasının niteliğini de belirlemektedir. Bu belirlendikten sonra ses bileşenleri katmanlara dönüştürülerek (diyaloglar, anlatıcının sesi, ön-plan, arka-plan sesler ve müzik) detaylandırılmakta ve böylece filmin ses kuşağı oluşturulmaktadır.” (Sözen, 2017, s. 22)

Filmin ses kuşağını oluşturan tüm unsurlar, yönetmenin etik duruşu doğrultusunda gerçeklikle bir bağ oluşturur. Yönetmen kendine soracaktır, müzik ve efekt kullanımı kendisini gerçeklikten ne denli uzaklaştırıyor ya da tersi mi? Örneğin, yönetmen Benoit Toulemonde, *Tripping With Nils Frahm* (2020) belgeselinin tamamını, Alman besteci Nils Frahm konserini el kameralarıyla kaydederek, izleyiciyle bu eşsiz bir deneyimi paylaşır. Özellikle konserlerden uzak kalınan pandemi döneminde gösterime giren film, izleyiciye gerçek bir konserdeymiş duygusu içine sokacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

CEVDET EREK VE BERGAMA STEREO

1. GEÇMİŞ YAPITLAR

Bergama Stereo, Erek'in kendisinin de yapılan röportajda ifade etmiş olduğu gibi, sanatçının pratiğinde önceden yürütmüş olduğu diğer tüm çalışmalarının ardılıdır.

Bu sebeple, Cevdet Erek'in geçmiş yapıtları da bu çalışmanın ilgi alanına girmektedir. Yazar ve kültür kuramcısı Süreyya Evren, Erek'i “Kuşkusuz ses, uzam ve ritim konularında kuşandığı farkındalıkla [...] 2000 sonrasında Türkiye güncel sanatında eleştirel işler üretmenin belli başlı örneklerini vermiş” bir sanatçı olarak tanımlıyor. (Evren 2015) Sanatçının 2000lerden günümüze üretmiş olduğu işlerde, çocukluğundan itibaren geliştirmiş olduğu müzik merakı, müzik grubu arka planı ve mimarlık eğitiminin etkileri hem mekana özgü ürettiği yapıtlarında hem de performanslarında görülmektedir.

Anadolu'dan götürülen Helenistik anıtsal yapılardan biri olan Bergama Sunağı'nın önem ve varlığını farklı bir yaklaşımla (*Bergama Stereo*, *Bergama Stereotip*, *Bergama Stereo: Bergama yapıtlarıyla*) ortaya koyan Cevdet Erek, 2004 yılından bu yana süren ve video sanatı akımının öncüsü June Paik adını taşıyan, June Paik Medya Sanatı Ödülü'ne değer görülen (2012) yerleştirme ve performanslarının yanı sıra Kaan Müjdecı'nın uzun metraj filmi Sivas'ın (71. Venedik Film Festivali – Özel Jüri Ödülü, 2014) ses-müzik direktörlüğünü, yine Emin Alper'in uzun metraj filmi Abluka'nın (72. Venedik Film Festivali – Özel Jüri Ödülü, 2015) müziklerini ve ses tasarımını yaparak sinemada da varlık göstermektedir.

2. BERGAMA STEREO

Bergama, Batı Anadolu’da Pergamon antik kentini de içine alan mevcut yerleşim yeri ve ilçenin günümüzdeki adıdır. Bergama’da yer alan antik kent içindeki sunak, Bergama Sunağı ya da bir diğer adıyla Zeus Sunağı, M.Ö. 2. yüzyılda bu bölgede hüküm süren Attalos hanedanı tarafından yaptırılmıştır.¹ Bir tren yolu inşaatı sırasında Alman mühendis Carl Humann tarafından keşfedilen yapının kalıntıları, günümüzde Berlin’deki Pergamon Müzesi’nde sergilenmektedir. “Antik ismi ile Pergamon, modern ismi ile İzmir’in bir ilçesi olan Bergama, antik dönemin en gözde şaheserlerinden biri olan “Büyük Sunağı”, yaklaşık 2200 yıl topraklarında saklayabilir, ta ki 1869’da Osmanlı Devleti hesabına İzmir’den Dikili’ye giden demiryolu inşaatını yapan Alman mühendis Carl Humann, Pergamon’da daha öncesinde gördüğü bazı heykeltıraşlık parçalarını Berlin’e taşımaya başlayana kadar...” (Nağış 2020). Anadolu topraklarında inşa edilen ve ardından Berlin’e götürülen Büyük Bergama Sunağı, bugüne dek birçok makalenin, araştırmanın ve sanatsal çalışmanın konusu ya da ilhamı olmuştur.

Yakın dönemde Büyük Bergama Sunağı’ndan yola çıkarak üretilen yapıtlardan biri de sanatçı Cevdet Erek’in *Bergama Stereo* adlı yapıtıdır. Cevdet Erek, sergileme alanını dolduran çok kanallı ses kompozisyonu ile Bergama Sunağı’nın ünlü Gigantomachy frizlerini işitsel ve mimari olarak yorumlamıştır.

Buradaki ses, ziyaretçilerin mekânda hareket ettikçe akustik olarak algıladıkları mimari yapıda merkezi bir rol üstlenmektedir. Erek, bir röportajında, “sunakta görsellikle temsil edilen bir savaşı, burada işitsel dilde anlatan bir ses peyzajı (soundscape), yaratmaya çalışmadım. Bunun yerine çok gündelik ve çok aşına olduğumuz müzikal elemanlar ve onların oluşturduğu ritmik örüntüler (pattern) kullandım” demiştir. (Tüzün 2020) Sanatçının yorumunu, Büyük Bergama Sunağı’na ve üzerindeki frizlerde anlatılan savaşa doğrudan bir referans vermeye çalışmadığı şeklinde okumak gerekmektedir. Yapıtında bir anlatıdan ziyade bir yorum ortaya koyduğunu, çağrışımları ve yaptığı ilişkilendirmeleri, ses ve mimari aracılığıyla görsel ve işitsel olarak ifade ettiğini söylemek mümkündür.

¹ “Pergamon Zeus Sunağı”, Kültür Envanteri, 27 Ekim 2022, <https://kulturenvanteri.com/yer/?p=14494>.

Eserle ilişki içerisinde oluşturulan, konser ve performanslardan oluşan bir program bu yerleştirmenin ilk gösteriminden son gösterimine kadarki serüvenine eşlik ederek, eserin bağlamına katkıda bulunmuş ve ilgiyi arttırmıştır. Erek, *Bergama Stereo*'da şimdi Berlin'de bulunan Bergama Sunağı'nın biçim, içerik ve tarihsel alımlamasından yola çıkarak, Anadolu'da inşa edilen bu Helenistik anıtsal yapının yeni bir mimari yorumlamasını sesin de parçası olduğu yeni bir yapı kurarak yapmıştır. "*Bergama Stereotip*, *Bergama Stereo*'da da olduğu gibi, sesi, mimariyi ve tarihselliği merkezine alır. Büyük Bergama Sunağı'nda görsel unsurların üstlendiği işlevi, Erek'in bu yapıtında işitsel unsurlar yerine getirir." (Evren ve Ansen 2020). Sonuçta, izleyicinin görsel ve işitsel olarak deneyimleyebileceği, kaynağını geçmişten alan yeni bir yapıt ve özgün bir yorum ortaya çıkmıştır.

Yapıtın üretim sürecinde hayatın doğal akışıyla gelişen ve şekillenen kararlar alınmak durumunda kalınmıştır. Erek, eserin fikir aşamasından üretimine ve sergilenmesine kadar olan süreçte, Pergamon Müzesi'nde bulunan yapıyı görme imkanını bulamamıştır. "Tarihi anıta doğrudan erişimin imkansız olması, hem *Bergama Stereo* hem de *Bergama Stereotip*'te mesafenin kurucu bir unsur olarak öne çıkmasını sağlar." (Evren ve Ansen 2020) Müzenin insan ömründe uzun bir zamana yayılan yenileme çalışmaları, Türkiye'den Berlin'e gitme imkanı bulan çoğu kişinin Büyük Bergama Sunağı'nı görememesine sebep olmuştur. Yine de çeşitli fotoğraf, belge ve görüntü kayıtlarında yer verilen yapı, güçlü bir imge olarak ikincil kaynaklar aracılığıyla görülebilmektedir. Yapıya erişmenin mümkün olmayışı, Cevdet Erek'in yapıtında olduğu gibi, diğer bireylerin yapıyla ilişkilerinde de mesafenin belirleyici bir unsur olmasına neden olmuştur.

Diğer yandan, yapıtta kullanılan ses unsurlarına ilişkin özellikler de dikkat çekmektedir. Mimari yapıyı oluşturan parçaların her biri aslında yine sesle bağlantısı olan, sese referans veren elemanlardır. Önce Berlin'de siyah olarak kullanılan, sonrasında İstanbul'da kırmızı renge boyanan ahşap kutuların kimi, konserlerde ya da gece kulüplerinde kullanılan büyük ebatlı hoparlörleri içinde barındıran kutulardır. Yapıta sesi veren hoparlörler ise, farklı sesleri ve tekrarları içermektedir. (Tüzün 2020) Hoparlörlerden gelen bu çeşitli sesler bir araya geldiğinde bir sesler bütünü oluşturmaktadır ve yapıt çevresinde hareket ettikçe, kişi bu seslere farklı oranlarda maruz kalmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

FİLMİN YAPIMI

1. İLK ADIM

Cevdet Erek ile yapılan ilk görüşmede gündeme gelen gerçeğin temsili ve gerçekliğin tartışmasız tek tip olduğu görüşüne şüpheli olunan bir bakışla, yaşanan gerçeklik farklı kaynaklardan beslenerek ve tarafsız bir görsellikle aktarılırken, sesin de bu anlatımın yaratıcı bir kullanım aracı ve eserdeki ses kullanımına benzer bir uygulama olarak ele alınması hedeflenmiştir. Cevdet Erek'in "Bergama Stereo/Bergama Stereotip/Bergama Stereo: Bergama" ses yerleştirmeleri ve ona eşlik eden performansları takip eden bir akış izlenmiştir. Yapıtın üretimine ilham olan ilk andan başlayarak son performansa kadar olan süreç arşiv görüntüler, yeni çekimler, Cevdet Erek ile yapılan röportaj ve ses kayıtları aracılığıyla sunulmaktadır.

Cevdet Erek ile yapılan çeşitli görüşmelerde, belgeselin doğası ve çağdaş sanat üretiminde gerçeğin temsili konusu özellikle öne çıkmıştır. Gerçeğin temsili ve gerçekliğin tartışmasız tek tip olduğu görüşüne şüpheli bir bakışla, bu çalışma, yaşanan gerçekliği farklı kaynaklardan beslenerek tarafsız bir görsel dille aktarırken, sesi de bu anlatımın yaratıcı bir kullanım aracı ve eserdeki ses kullanımına benzer bir uygulama olarak ele almayı hedeflemektedir. Belgesel üretimi ile çağdaş sanat yapıtı üretimi arasındaki paralellikler, kaynağa yaklaşım yöntemi ve süreç içerisindeki kısıtlamalara karşı geliştirilen yaratıcı yanıtlar da belgeselde örtük bir şekilde ifade edilmeye çalışılmaktadır. Gerçeğin bir temsili sunmayı hedefleyen belgeselin kaçamadığı subjektifliğe ve imkansızlıklara film aracılığıyla dürüst bir yanıt verilmeye çalışılmaktadır.

Yönetmenin farklı zamanlarda ve mekanlarda karşılaştığı Cevdet Erek'in çeşitli ses yerleştirmelerinin algıda yarattığı değişimleri hatırlayarak, Cevdet Erek tarafından 4 Ağustos 2019'dan başlayarak 8 Mart 2020'ye dek uzanan ve Berlin'de (Hamburger Bahnhof –Museum für Gegenwart) sergilenen *Bergama Stereo* başlıklı mimari-ses yerleştirmesine odaklanılmış, ses ve mimari alanlarında üretimlerini

gerçekleştiren bir sanatçının bu yapıtının yolculuğunu takip etme kararı alınmıştır. Ancak geçmişte yaşanmış olayların belgeselin konusu olarak ele alınması, devam eden sürece dahil olmaktan çok daha büyük zorlukları beraberinde getirmiştir. Bu sebeple, var olan görüntülerden ve birinci elden tanıklıklardan faydalanmak, bir tercih olarak kullanılmıştır. Ayrıca yazılı materyaller ve belgeler de sürece ilişkin birer kaynak olarak ele alınmıştır.

Cevdet Erek ile kurulan iletişimin ardından, yeni açılan kapılar, doğan imkanlar ve dönüşen fikirlerle birlikte, çok değerli Prof. Dr. Oğuz Makal'ın da onayıyla süreç başlamıştır. Erek ile ilk görüşme öncesinde sesin ağırlıklı olarak teknik kullanımı ya da ses ve mekân ilişkisi üzerine yoğunlaşma düşüncesi, görüşmenin ardından gündeme gelen belgeselin doğası ve gerçekliği temsil etme iddiası başlıklarıyla, sesin belgeselde gerçekliğin sübjektifliğini yansıtmadaki rolü üzerine bir çalışmaya evrilmiştir.

Ses perspektifi sinemada sıklıkla kullanılan kavramlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Görüntüde yer alan konuyla kamera arasındaki mesafeye bağlı olarak artan veya azalan sesleri ifade eden bu kavram, belgesel sinemada gerçekçilik algısını ve 'orada olma' hissini pekiştirebilecektir. *Belgesel Sinemada Sesin Yaratıcı Kullanımına Bir Örnek: Büyük Bergama Sunağı ve Cevdet Erek*, enstalasyona odaklanan görüntülerinde ses perspektifini sıklıkla kullanarak özellikle *Bergama Stereo*'nun sergilendiği Hamburger Bahnhof ve Arter'de kayda alınan seslerde kişinin yapıt çevresinde hareketiyle paralel ses perspektifini oluşturmaya çalışmaktadır.

Ses seviyesinin yükselip alçalması, belgeselde yer alan görüntüler arasında geçişi sağlamak amacıyla sıklıkla başvurulmuş bir teknik olarak karşımıza çıkmaktadır. Fade-in ve fade-out aracılığıyla röportajın yürütüldüğü stüdyo ile Berlin, İstanbul ve Bergama arasında yolculuğun farklı noktaları arasında bir bağ ve geçiş kurulmaya çalışılmıştır. Enstalasyonun mekanlar arası yolculuğu sırasında esere ait sesin kullanımına benzer bir kullanım filmde de kullanılmıştır. Erek, mekâna özgü ürettiği yapıtın bir mekândan diğerine taşınması sonrası kullanılan sesin temelde aynı olduğunu ancak çeşitli müdahalelerle sesin daha iyi algılanabilir hale getirilmesi

gerektiğini belirtir. Belgeselde yer alan görüntülerde de temelde kullanılan ses aynı tutulmuş ancak algılanışa yardımcı olacak müdahalelerde bulunulmuştur.

Ses köprüsü belgeselin başından son sahnesine kadar süreklilik hissi yaratacak şekilde kullanılmıştır. Sahneler arasında bu devamlılığı yaratan ses unsurunun kullanımının ardında yatan temel düşünce, yolculuğun kesintisiz sürdüğü hissini vermektir. Belgeselin konusu olan enstelasyonun yolculuğu sürekli değildir, kesintiye uğramaktadır. Her sergileme, önceki serginin izlerini taşımaktadır. Bu hissi verebilmek için, görüntü ve sekanslar arasında ses köprüsü kullanılması yararlı olmuştur.

Belgeselde, Cevdet Ereğ'in *Bergama Stereo* aracılığıyla var olan bir yapıtın mimari ve ses aracılığıyla yorumlamasına katkısı gibi, bu kez belgesel yardımıyla Ereğ'in çalışmalarının önemini vurgulayan ve yorum yapılmaya çalışılmıştır. Amerikalı varoluşçu psikolog ve humanist psikolojinin de önemli ismi Rollo May, bu anlık aydınlanmayı *karşılaşma* olarak tanımlar; "[...] dalgınlık esnasında gelen bilinçdışı kavrayışlar ya da yanıtlar durduk yerde vurup kaçmazlar. Gerçekten de kendimizi gevşettiğimiz zamanlarda, bir fantezide ya da oyunu çalışmaya yölediğimizde ortaya çıkabilirler. Ama çok açık olan, üzerinde kişinin kendini vererek ve büyük emek harcayarak çalıştığı alanlara mahsus olmalarıdır." (May 2016) Yıllardır ses, müzik, mimari ve görsel sanatlar üzerine kendini vererek ve büyük emek harcayan Cevdet Ereğ'in Berlin'e gittiğinde gördüğü ve ' tarihi hol olarak adlandırılan mekâna göre planladığı sesli mimari yapıtını hayata geçirmesi, izleyicilerin eserlerle iletişim kurması, üzerinde oturması ve seslere kulak vermesi önem taşımaktadır. Bergama'dan götürülen büyük sunakla ilgili çalışması ve onun sesli bir mimari yorumunu yaptığı bu proje iki yıl sürmüş, kendi sölmeryile büyük bir yolculu yapmıştır. Aynı şekilde *Belgesel Sinemada Sesin Yaratıcı Kullanımına Bir Örnek: Büyük Bergama Sunağı ve Cevdet Ereğ* projesinin de belgesel film olarak çıkmasını sağlayan araştırma, çekim, kurgu çalışmaları da benim için eğitici ve öğretici bir yolculuk olmuştur.

2. GENEL BAKIŞ

Filmin Adı: BELGESEL SİNEMADA SESİN YARATICI KULLANIMINA BİR
ÖRNEK: BÜYÜK BERGAMA SUNAĞI VE CEVDET EREK

Filmin İngilizce Adı: AN EXAMPLE TO THE CREATIVE USE OF SOUND IN
DOCUMENTARY FILM: THE PERGAMON ALTAR AND CEVDET EREK

Tür: BELGESEL

Süre: 18 30

Tarih: HAZİRAN, 2023

2.1. Sinopsis

BELGESEL SİNEMADA SESİN YARATICI KULLANIMINA BİR ÖRNEK: BÜYÜK BERGAMA SUNAĞI VE CEVDET EREK

Film, *Bergama Stereo* yapıtının üç versiyonunu ve üç farklı mekandaki sergilemesini takip eden 3 ana bölümden oluşmaktadır.

Bölüm 1

Hamburger Bahnhof'ta enstelasyonu farklı açılardan görürüz. Yapıtın çevresinde kamera adeta o mekandaki bir izleyici gibi dolaşır. Yapıtın üzerindeki hoparlörlere yaklaşıp uzaklaşarak her noktada duyulan farklı sesleri işitiriz.

Bu sırada Cevdet Erek, *Bergama Stereo*'nun ilk ortaya çıkışını, fikir aşamasından gerçekleşmesine kadar olan süreci anlatır.

Sesli bir mimari yerleştirme olan yapıtın yan cephesi boyunca ilerlerken araya giren kolonlar bir geçiş olarak kullanılır ve buradan çağdaş sanat alanında bir sergileme ve üretim mekânı olarak hizmet veren Çağdaş Sanat Müzesi Arter'e geçeriz.

Bölüm 2

Arter'in sergi salonunda iki izleyici ve salonun büyük bir kısmını kaplayan yerleştirmeyi görürüz. Yapıtı bir izleyiciyle benzer şekilde deneyimlememize sebep olacak şekilde etrafında döner, farklı hoparlörlerden gelen sesleri duyarız. Cevdet Erek'in röportajından anlatımı, eserin İstanbul'a uzanan yolculuğunu anlatırken, ara sıra kendisini de görürüz. (Özellikle beden dilini kullanarak yaptığı anlatımlarda stüdyodan görüntüler araya girer).

Görüntüler bizi yapıtın üst katına çıkarır, üst katta ayrı bir odadan yapıta bakarız ve son olarak enstelasyonun üst katından beyaz duvara doğru ilerleriz.

Bölüm 3

Yenilikçi bir tarih, kültür ve şehir festivali olarak nitelenen ve Zeus Sunağı'nın (Zeus Altarı) Berlin'e taşınması ile başlayan tarihi ve organik bağdan ilham alarak gerçekleşmekte olan Bergama Tiyatro Festivali'nde sunak temelleri üzerine yerleşen yapıttan önce genel plan mekanı ve kalabalığı görürüz. Ardından enstalasyon ve Cevdet Erek'in konuşmasından görüntüler gelir.

Son olarak Cevdet Erek'in performansı ile biten görüntülere Erek'in anlatımı ve Hamburger Bahnhof'taki performansının sesi eşlik eder.

2.2. Senaryo (Metin-Görüntüler)

Belgesel Sinemada Sesin Yaratıcı Kullanımına Bir Örnek: Büyük Bergama Sunağı ve Cevdet Erek

Deniz Can Taşçı

Görüntü girmeden Cevdet Ereğ'in sesi duyulur.

Cevdet Ereğ'in anlatımı ve sesiyle

Karanlıktan açılan sahnede görüntüde Ereğ, stüdyoda sesin kendisi için ne ifade ettiğı sorusunu cevaplar.

Kararma

Bergama Stereo'nun sesini duyarız ve ardından hareketli görüntüsü gelir. Arka cephesinden gördüğümüz ses yerleştirmesinin bu cephesi boyunca görüntü ilerler. Kararan görüntüde mekân ve kameraman bilgisi belirip kaybolur. Enstalasyon çevresinde farklı açı ve mesafelerden görüntü devam eder. Ön cepheye gelindiğinde, gerçekliğin temsili üzerine metin belirir.

Enstelasyon çevresindeki görüntüler devam eder. Bir kadın görünür ve onu takip ederek yapıta yaklaşılır. İkinci kadın da görünür ve kaybolurken enstelasyonun yan cephesinde ilerlenir. Hoparlörler boyunca ilerlenirken kolonlar araya girer. İkinci kolon bir geçiş olarak kullanılarak Arter sergisine geçiş sağlanır. Görüntü kayarak sağdan kaybolur. (Geçiş)

Kamera İstanbul'da yer alan Arter'in sergi salonuna varan koridordan içeri girer. Önce eseri deneyimleyen iki kişiyle sonra, bu sefer kırmızı renkteki enstelasyon ile karşılaşılır. Metin belirip kaybolur. Kamera hoparlöre doğru ilerler.

Görüntü, eserin İstanbul'a geliş yolculuğuna dair anlatımı yapan Cevdet Ereğ'e geçer.

Tekrardan enstelasyona dönen görüntü, yan cephesi boyunca ilerler.

Görüntü Cevdet Ereğ'e döner.

Köşeyi dönen kamera enstelasyondan uzaklaşarak daha genel bir mekân bilgisini verecek şekilde izleyicileri ve enstelasyonu da içine alan bir görüntü verir.

Görüntü Cevdet Erek'e döner.

Genel planda kalan görüntü sağa doğru kayar. Arka planda Erek'in anlatımı sürer. Kamera enstelasyona doğru yaklaşır. Merdivenlerden yukarı çıkmaya başlar.

Dış mekan sesleriyle

Üst kat galeriden aşağıdaki enstelasyona doğru bakarız.

Enstelasyonun üst katından görüntü devam eder ve uca doğru ilerlerken araya üst açılı görüntü girer. Enstelasyonun üzerinde hareket eden insanları görürüz. Platformun üzerinden uçtaki beyaz duvara doğru ilerlenir.

Beyaz ekran

Yavaşça beliren görüntüde, geçmişte Bergama Sunağı'nın bulunduğu yerde dolaşan insanlar ve Bergama Tiyatro Festivali afişi görünür.

Stüdyoda Cevdet Erek anlatıma devam eder.

Arkadan güneş vururken enstelasyonun arasından ışınlar belirip kaybolur. Cevde Erek hazırlık aşamasında enstelasyona yönelir. Eğilerek yapının arkasında kaybolur. Sağda koşan bir kızın saçları uçuşur.

Yakından konuşma yapan Erek'i ve ardından karşısında duran kalabalığı görürüz. Uzaktan enstelasyonu ve onu inceleyen insanlar görünür. Konuşma yapan Erek'i karşı açıdan görürüz. O ve kalabalığın etrafında kamera döner.

Stüdyoda Cevdet Erek, 2. Ziyaretini anlatır. Sunağın temelleri üzerinde sergileme yapmaya karar vermiştir.

Görüntü sunağın temel planına yaslanmış Erek'in anlatımına geçer.

Enstelasyona tam köşeden bakarız.

C.E. Bergama Müze Müdürü'nü ziyaretini anlatırken

Müzenin merdivenlerinden el kamerasıyla yukarı çıkarız. Ereğ'in stüdyodaki görüntüsü araya girer.

Müzenin bahçesinde ilerlenir.

Tekrar enstelasyon ve kalabalık görünür.

Enstelasyon yan cepheden görünürken, görüntü sağa, insanlara doğru ilerler. Güneş parlar ve kaybolur. Arka plandaki branda uçuşur.

Cevdet Ereğ stüdyoda, sabit bir eserle hareket eden eserin karşıtlığına vurgu yapar.

Performans görüntüsü girer. Ereğ davul çalar. Hava kararmaya başlamıştır. Kalabalıkta çekim yapanlar görülür.

Ereğ sunak planının yanında konuşur. İki kadın görüntüyü çerçeveler.

Enstelasyon görülür. Arka planda insan sesleri duyulur.

Cevdet Ereğ sunak temellerinin önünde davuluyla bir performans gerçekleştirir. Kalabalıkla etkileşimlerini görürüz. Performans bitiminde, Hamburger Bahnhof'taki performansın sonunda, enstelasyonun merdivenlerinde oturan seyircilerin alkışlarını duyarız ve sonrasında onların da görüntüsüyle film sona erer.

2.3. Mekan

2.3.1. Hamburger Bahnhof – Nationalgalerie der Gegenwart

Fotoğraf 1. Hamburger Bahnhof – Nationalgalerie der Gegenwart
(Deniz C. Taşçı)

Berlin’de çağdaş sanat alanında kapsamlı bir koleksiyon ile güncel sergilere ev sahipliği yapan köklü tarihe sahip Hamburger Bahnhof, 1996 yılında bir çağdaş sanat müzesi olarak faaliyete geçmiştir. Bir müze olarak işlevlendirilmeden önce müzeye ev sahipliği yapan bina, Almanya’nın ilk tren istasyonlarından biri olarak inşa edilmiştir.

2.3.2. Arter

Fotoğraf 2. Enstelasyon

İstanbul'da ilk yerleşim yeri İstiklal Caddesi üzerinde Galatasaray-Tünel arasında bulunan Arter, bir çağdaş sanat mekânı olarak işlevini Dolapdere'de yapılan yeni binada sürdürmektedir.

Avrupa Yakası'nın merkezindeki işlek Taksim'den, endüstriyel ve görece ihmal edilmiş bir mahallesine göç eden Arter'in açılmasıyla birlikte, çevresi de kentsel ve kültürel bir dönüşüm geçirmektedir.

2.3.3. Bergama Antik Kenti

Fotoğraf 3. Bergama Antik Kentte Enstelasyon

Prehistorik dönemden izleri 7. yüzyıla dayanan yerleşim, İzmir'in Bergama ilçesine tepeden bakan bir konumda kurulmuştur. Bergama ya da Pergamon Antik Kenti'nde, "19. yüzyılda yürütülen arkeolojik kazılarla bulunan ve Zeus Sunağı olarak

da bilinen Büyük Bergama Sunağı, Antik dönemde içinde kurban törenlerinin gerçekleştirildiği düşünülen bir açık hava anıtıdır.”

Bu açık hava anıtı olarak nitelendirilen ve Osmanlı döneminde Prusya'ya götürülen yapı, günümüzde Berlin'de Pergamon Museum'da bulunmaktadır. Ancak müzenin Kuzey kanadı ve içinde yer alan devasa yapının, 2037 yılına kadar uzayan restorasyon çalışmaları sebebiyle ziyarete kapalı kalması beklenmektedir.²

² Villa, A. (2023). **Berlin's Pergamon Museum Closes for Major Renovations, Will Fully Reopen in 14 Years, Artnews.**

<https://www.artnews.com/art-news/news/berlins-pergamon-museum-close-renovation-14-years-1234662709/> (Erişim tarihi: 13/05/2023)

2.4. Röportaj

Fotoğraf 4. Cevdet Erek İle Görüşme

2.4.1. Cevdet Erek

2011'den beri İTÜ'de dersler veren ve günümüzde İstanbul'da yaşayan, Mimar Sinan Üniversitesi'nde tamamladığı mimarlık eğitimi sonrası İTÜ Dr. Erol Üçer Müzik İleri Araştırmalar Merkezi'nde (MIAM) Ses Mühendisliği ve Tasarımı eğitimini tamamlayarak sanat üretimini sürdüren müzisyen ve güncel sanatçı Cevdet Erek ses ve müzik tasarımının önemini ürettiği eserleriyle gündeme getirmektedir.

Nekropsi müzik grubunda ve çeşitli mimari ofislerde çalışacaktır. İTÜ Dr. Erol Üçer Müzik İleri Araştırmalar Merkezi'nde (MIAM) Ses Mühendisliği ve Tasarımı eğitimini tamamladıktan sonra 2004-2005 yıllarında Amsterdam'daki Rijksakademie'de misafir sanatçı olarak bulunacak, yerleştirmeleri ve performansları DOCUMENTA (13) (2012), İstanbul Bienali (2003, 2013 ve 2015), Sidney Bienali (2016), Şarika Bienali (2013), Stedelijk Müzesi (2014), MAXXI (2014 ve 2015), İstanbul Modern (2014, 2015 ve 2016), Arter (2011), SALT (2012 ve 2015) vb. etkinlik ve kurumlarda sergilenecektir.

Önemli kişisel sergileri arasında AAAAA (M HKA, Antwerp, 2018), Alt Üst (Spike Island, Bristol, 2014) ve Week (Hafta) (Kunsthalle Basel, 2012) bulunmaktadır. 2017 yılı Venedik Bienali'nde Türkiye Pavyonu'nda solo sergisiyle yer aldı. Kitaplarından SSS – Sahil Sahnesi Sesi (2008) BAS tarafından, Room of Rhythms 1 Walther König (2012) tarafından ve Az Boş Belki (2015) Revolver/Artist tarafından yayımlandı. SSS – Sahil Sahnesi Sesi ile North Rhine-Westphalia Sanat Vakfı tarafından verilen Nam June Paik Medya Sanatı Ödülü'ne değer görüldü (2012).

2.4.2. Ses ve Müzik Tasarımı Yaptığı Filmler

Kaan Müjdecı'nın uzun metraj filmi Sivas'ın (71. Venedik Film Festivali – Özel Jüri Ödülü, 2014) ses-müzik direktörlüğünü yaptı; Emin Alper'in uzun metraj filmi Abluka'nın (72. Venedik Film Festivali – Özel Jüri Ödülü, 2015) müziklerini yaptı ve ses tasarımı Cenker Kökten ile birlikte geliştirdi. Sanatçı, 2011'den beri İTÜ'de dersler veriyor ve İstanbul'da yaşıyor.

2.4.3. Röportaj Soruları

- Ses sizin için ne ifade ediyor?
- Ses Mühendisliği ve Tasarımı alanına geçme fikri nereden doğdu?
- Avrupa'nın çeşitli bienal, sergi ve müzelerinde işleriniz gerçekleşti. Yerleştirme ve performans sanatına nasıl yöneldiniz?
- June Paik Medya Sanatı Ödülü'ne değer görüldünüz, bu kadar prestijli bir ödüle layık görülmenin size Türkiye'deki sanat veya ses tasarımı alanında avantajları oldu mu?
- Helenistik anıtsal bir yapının yeni bir mimari yorumlamasını yapma fikri nasıl oluştu? Neden Bergama?
- Bergama Stereo'nun özgün bir üretim olması, ses haritasının çıkartılması vb. için nasıl bir araştırma içine girdiniz?
- Eserin üretim aşamasında yer alan süreçleri anlatabilir misiniz?

- Bergama Stereo, Türkiye’de Arter’de gerçekleşti, yerleştirmenin ilk versiyonuyla arasında ne gibi farklılıklar bulunuyordu?
- Ürettiğiniz eserlerin farklı mekânlarda sergilenmesinin eserin bağlamı üzerine bir etkisi olduğunu düşünüyor musunuz? Bunu Bergama Stereo ve Bergama Stereotip üzerinden değerlendirir misiniz?
- Ayrıca Nekropsi adlı bir grupla konserler yapıyorsunuz? Hatta elektronik müziğin heavy metal’in evrimleşmiş olduğu konuşuluyor... Müzik üretimi ile diğer üretimleriniz arasındaki ilişkiden biraz bahsedebilir misiniz?
- Bu belgeselin asıl konusu olan sinemada müzik ve sese gelince dünya ve Türk sinemamızda ses ve müzik tasarımı üzerine ne söyleyebilirsiniz?
- Sizin için Türk Sineması’nda ses tasarımıyla öne çıkan ve örnek aldığınız filmler var mı, neden?
- Kaan Müjdecı’nın uzun metraj filmi Sivas’ın (71. Venedik Film Festivali – Özel Jüri Ödülü, 2014) ses-müzik direktörlüğünü yaptınız. Bu buluşma nasıl oldu?
- Emin Alper’in uzun metraj filmi Abluka’nın (72. Venedik Film Festivali – Özel Jüri Ödülü, 2015) müziklerini ve ses tasarımını yaparak dikkati çektiniz. (Ses tasarımını Cenker Kökten ile birlikte geliştirdiniz) Üretim sürecinizden bahseden misiniz?
- Ses tasarımına katkıda bulunduğunuz filmlerde özellikle odaklandığınız bir unsur bulunuyor mu? (Örneğin, sesin mekân algısı yaratma kabiliyeti vb.) Bu alışmalar ile sanat alanında ürettiğiniz eserler arasında paralellikler bulunuyor mu?
- Sinema alanında devam etmek istiyor musunuz?
- Kendinizi bir belgesel izleyicisi olarak tanımlar mısınız? Beğendiğiniz belgesellerde sesin kullanımına ilişkin dikkatinizi çeken örnekler bulunuyor mu? vb.
- Belgeselde sesin kullanımına yaratıcı bir yaklaşım geliştirme konusunda güncel sanat sizce nasıl bir katkı sağlayabilir?

- Belgesel üretimi ile çağdaş sanat yapıtının üretimi arasında size göre nasıl paralellikler bulunuyor?
- Sanat pratiğinize baktığımızda ses ile sıklıkla çalışan, sesi pratiğine dahil eden bir sanatçı olduğunuzu görüyoruz. Bergama Stereo'nun ilk üretimi ise Freunde Guter Musik e.V. ve Nationalgalerie – Staatliche Museen zu Berlin iş birliğiyle, "Works of Music by Visual Artists" serisi kapsamında gerçekleşiyor. Ses ve görsel sanatların bir arada düşünülmesinin sizin ifade biçiminize nasıl bir etkisi var? Sizce ses ve görünü ilişkisi bakımından sinemada da böyle bir etki olabilir mi?
- Bergama Sunağı'nın Gigantomachy frizlerini işitsel olarak yorumlamak ne demektir? Bu yorum süreci neleri içeriyor?
- Sabit enstelasyona eşlik eden performanslar hakkında konuşacak olursak, performansların bu sergileme süreçleri içindeki yeri nedir? Nasıl bir katkısı/parçası olduğunu söyleyebilirsiniz?
- Performanslarda davulu tercih etme sebebiniz nedir? Ortaya çıkan ritimlerin üretim sürecini (planlı mı/doğaçlama mı? tekrara mı dayalı yoksa değişiyor mu?), performans ve yerleştirmedeki yerini anlatabilir misiniz?

2.5. Yapım Ekibi

Senaryo: Deniz CAN TAŞÇI

Yönetmen: Deniz CAN TAŞÇI

Yapımcı: Deniz CAN TAŞÇI

Görüntü Yönetmeni: Burak EKİNCİ

Sanat Yönetmeni: Deniz CAN TAŞÇI

Kurgu: Burak EKİNCİ, Deniz CAN TAŞÇI

Ses: Cevdet EREK

Proje Koordinatörü: Deniz CAN TAŞÇI

Görüntüler: Frank PAUL, Selçuk METİN, Bergama Tiyatro Festivali Ekibi

2.6. Ekipman

KAMERA VE SES MALZEMELERİ

Burada listelenen malzemeler, Cevdet Erek röportajı ve Bergama Tiyatro Festivali sırasında kullanılan malzemeleri kapsamaktadır. Arşiv görüntülerde kullanılan malzemeye ilişkin bilgi bulunmamaktadır.

Tablo 1. Kamera ve Ses Malzemeleri

KAMERA	
Sony A7S III 4K Mirrorless	1 adet
DJI Mini 2 Fly More Combo Ultra - Drone	1 adet
iPhone 11 dahili kamera	1 adet
LENS	
Carl-Zeiss 55mm f/1.8 Prime Lens	1 adet
ÇEKİM EKİPMANLARI VE AKSESUARLAR	
Vanguard Tripod	1 adet
Zhiyun Smooth-4 Gimbal	1 adet
AKTARMA	
Apple iMac 24" (M1-silicone)	1 adet
MacBook Pro (13-inch, M1, 2020)	1 adet
SES MALZEMELERİ	
Yaka Mikrofonu – BOYA BY-WM8 Pro-K1 Lavalier	2 adet

2.7. Bütçe

Tablo 2. Bütçe

Yapım Öncesi	2500
Yapım Ekibi	5000
Oyuncular	0
Kamera Ekibi	0
Kamera Malzemesi	870
Işık Ekibi	0
Işık Malzemesi	0
Ses Ekibi	0
Ses Malzemesi	0
Mekân	0
Kostüm	0
Seyahat ve konaklama	18000
Yemek masrafları	600
Montaj	1000
Ses	0
Renk	0

TOPLAM

27.970 TL

2.8. Yapım Sonrası

2.8.1. Kurgu

Belgesel Sinemada Sesin Yaratıcı Kullanımına Bir Örnek: Büyük Bergama Sunağı ve Cevdet Erek adlı belgesel filmi altı farklı kamera çekiminin bir araya getirilmesinden oluşmaktadır. Berlin’de çekilen görüntüler Frank Paul tarafından, İstanbul’da çekilen görüntüler Selçuk Metin tarafından, Bergama’da çekilen görüntülerin bir kısmı Tiyatro Festivali ekibi tarafından ve diğer bölümü yönetmen tarafından çekilmiştir. Hikaye kurgusu, yönetmenin enstelasyonun yolculuğuna şahit olduğu bölümleri içermekle birlikte, o sıra izleyici deneyimini yansıtan görüntü kaydı yapılmamıştır. Bu eksiklik, daha sonra giderilmiştir.

Kaynak ses ve görüntüler ile, yeni çekilen ses ve görüntülerin toplamı yaklaşık 200 GB civarındadır. Ayrı dosyalar halinde arşivlenen tüm görüntüler ve sesler, kurgu sürecinde Final Cut Pro versiyon 10.5 aracılığıyla elden geçirilmiş ve hikayeye uygun olarak düzenlenmiştir. Farklı kişiler tarafından farklı zamanlarda yapılan çekimler görüntü kalitesini düşünülenden az etkilemiş, renkler arası farklılıkların mekan hissine katkı sağlayacağı düşünülerek Berlin ve İstanbul çekimlerinde renk düzenlemesi yapılmamıştır. Bergama Tiyatro Festivali görüntüleri için renk düzenlemesi yapılmıştır.

Bergama’da edinilen sesler, rüzgar ve yeterli ekipman bulunmaması sebebiyle fazlasıyla problemlili kayıtlardı. Bu sesler yerine, aynı sesin farklı mixlerinin 3 enstelasyonda da kullanılması sebebiyle, Berlin sesleri, Bergama’da gerçekleşen performans görüntüleriyle eşleştirilmiştir. Kare kare, görüntü ve performansın birbiriyle eşleşmesi için detaylı çalışılmıştır.

Görüntüler arası geçişler devamlılık hissini yaratılmasına imkan sağlayacak şekilde çeşitli efektlerin kullanımıyla yapılmıştır. Ayrıca sesler, sekanslar arasında alçalıp yükseltilerek mümkün olduğunca filmin akıcı olması sağlanmıştır.

Filmde, gerçeklik-doğallığa bağlı kalmak için, özel ses efekti ya da müzik kullanılmamıştır. Bunun yerine, arka planda Cevdet Erek tarafından gerçekleştirilen eserin sunumundaki ses kullanılmıştır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Belgesel sinemada, sesin yaratıcı kullanımına örnek bir çalışma üretebilmek adına *Belgesel Sinemada Sesin Yaratıcı Kullanımına Bir Örnek: Büyük Bergama Sunağı ve Cevdet Erek* adlı tez filmi, çağdaş sanatçı Cevdet Erek'in "Bergama Stereotip" başlıklı kişisel sergisi temel alınmıştır. Filmin yapım sürecinde sanatçıyla görüşmeler sırasında çağdaş sanatta sesin yaratıcı kullanımıyla, sinemada, belgesel filmlerde sesin yaratıcı kullanılabileceği düşüncesinin benzerliğini ortaya çıkarmıştır. Öte yandan, Cevdet Erek'in eserleri karşısında izleyicinin pasif izleyici olmaktan öte yapıcı, icracı olmayı istemesi gibi, bu belgeseli izleyen de yapıcı, icracı katılması, filmi bu kapsamda okuması arzu edilmiştir.

Filmde kronolojik anlatının dışında kalan tek bölüm, belgeselin sonunda yer alan alkış sahnesidir. Bu sahne, Berlin'deki performansın sonunda izleyicilerin Erek'i alkışladığı anın bir kayıdır. Filmin sonuna yerleşen bu sahne hem Cevdet Erek'e bir teşekkür hem de görece düşük bütçeli belgesel sinemaya sesin dahil olduğu ilk zamanlara, klaket yerine alkışın ses-görüntü senkronizasyonunu sağlamak için kullanıldığı döneme selam gönderme arzusunu taşımaktadır. Ses aynı zamanda, Erek'in Bergama'daki performansının görüntüleriyle son sahneyi bağlayan bir geçiş olarak kullanılmıştır.

Diğer yandan, ilk sahnede görüntüden önce sese yer verilmesi ve sesin kaynağının sonradan görünmesi trans-diegetic ses kullanımına bir örnek olmuştur. Bir diğer sahnede, Bergama'daki performans sahnesinde kullanılan ses, Berlin'deki performansın sesidir. Ses ve görüntü eşleşmesi biçim ve içerik arasındaki ilişkini varlığı anlamında örtüşmektedir. Cevdet Erek de, *Bergama Stereo*'yu sergilediği farklı mekanlarda aynı sesin miksini değiştirerek kullandığını belirtmiştir. Bu çalışmada da, Erek'in yapıtındaki tercihiyle paralel olarak -son bölümde- aynı sesin farklı bir versiyonunu kullanılmıştır. Böylece bir bakıma geleneksel belgesel film yapımına farklı dokunuşlardan biri yapılmıştır.

Belgeselin üretim süreci ve ön hazırlık çalışmalarından başlayarak gerek belgesel sinemanın tarih, kuramı ve uygulama açısından Final Cut Pro programdan renk düzeltmeleri ve ses eşlemelerine, trans-diegetic kurguya çok yararlı bilgilerin öğrenilmesi, gerekse amaçlanan belgesel sinemada gerçeği temsil etmeye yaklaşmanın, ancak bu gerçekliğin subjektif bakış açısı/açıları aracılığıyla verildiğinin kabul edilmesiyle mümkün olabileceği görüşümüzün örneklenmesi önemli bir kazanım olmuştur.

KAYNAKÇA

Kitaplar

Ansen, S., Evren, S., Bayraktaroğlu, D., Erşen, M., Çelik, M., Özer, S., Ayvaz, E., Laurentius, J., Völzke, E., & Godehardt, M. (2020). Cevdet Erek: Bergama Stereotip. Arter.

Erek, C. (2015). Cevdet Erek - less empty maybe = Cevdet Erek - Az Boş Belki. Revolver Publishing.

Evren, Süreyya, ve Selen Ansen. (2020). Bergama Stereotip. İstanbul: Arter Yayınları.

Nichols, B. (1991). Representing reality: Issues and concepts in documentary. Indiana University Press

Nichols, B. (2017). Introduction to Documentary, Third Edition (3. Baskı). Indiana University Press.

<https://doi.org/10.2307/j.ctt2005t6j>

Vardar, B. (2009). Sinemada Ses ve Müzik. Es Yayınları.

Sürekli Yayınlar

Bayraktar, K. O. (2020). Cevdet Ereğ'in Haritalamaları, Art Unlimited, Mart 2020, s. 24-28

Tomkova, D. (2020) Room for Thought. Berlin Art Link, 17 Nisan 2020

Tüzün, T. (2020) Cevdet Ereğ'le "Bergama Stereo"nın Üç Durağı. Arredamento, No. 339, s. 50-56

Yalçınkaya, F. (2020) İki Yönlü Bir Hafıza Hikâyesi. Sanat Dünyamız No.176, s.6 - 17

İnternet Yayınları

Baydar, S. (2021). Sinemada “SES Tasarımı, SES Kullanımının tarihsel süreci” ve Walter. BubiSanat. <https://bubisanat.com/posts/sinemada-ses-tasarimi-ses-kullaniminin-tarihsel-sureci-ve-walter-murch>

Bayrakdar, Bayram, et al. Osmanlı Arşiv Belgeleri Işığında Bergama Zeus Sunağı’nın Berlin’e Götürülüşü Hakkında Bazı Düşünceler. Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, XVII, no. 34, 26 Temmuz 2017, s. 43–67. 2017-Bahar/Spring, <https://ataturkilkeleri.deu.edu.tr/wp-content/uploads/2017/08/Bayram-Bayraktar.pdf>.

Connolly, H. (2018, Mayıs 16). Unravelling the archive: The radical sound of Jean-Luc Godard. The Vinyl Factory. <https://thevinylfactory.com/features/soundwalk-collective-jean-luc-godard-archives/>

Groot, Kylie N. (2018). From Silence to Sound: Causes and Effects of The Talkies. Selected Honors Theses. 118. <https://firescholars.seu.edu/honors/118>

Ilgaz, D. (2020, Mayıs 26). SİNEMADA ses ve müzik SitemDer. Sanat ve Teknoloji. <https://sitemder.org/wp/sinemada-ses-ve-muzik/> (Erişim tarihi: 27/10/2022)

İnci, E. (2017, Eylül 18). Sinemada Mekan ve Ses Tasarımının Tarihsel Gelişimi. Cinerituel. <https://www.cinerituel.com/sinemada-mekan-ve-ses-tasariminin-tarihsel-gelisimi/> (Erişim tarihi: 27/10/2022)

Kültür Envanteri, Pergamon Zeus Sunağı, <https://kulturenvanteri.com/yer/?p=14494>. (Erişim tarihi: 27/10/2022)

Nağış, Murat. 2020, Aktüel Arkeoloji, www.aktuelarkeoloji.com.tr. (Erişim tarihi: 06/12/2022)

Sözen, M. F. (2013) Estetik Bir Öge Olarak Sinemada Ses Tasarımı ve Örnek Bir Film Çözümlemesi.

https://www.researchgate.net/publication/315272921_Estetik_Bir_Oge_Olark_Sinemada_Ses_Tasarimi_Ve_Ornek_Bir_Film_Cozumlemesi

